

„SZABAD FÖLD, SZABAD EMBER”

JEGYZET A JOBBÁGYSÁG FELSZABADULÁSÁHOZ

HEIL KRISTÓF MIHÁLY

JOG.
történet

ELTE ÁJK

JOGTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

A SZERZŐ:

DR. HEIL KRISTÓF MIHÁLY

TANÁRSÉGÉD

ELTE ÁJK

MAGYAR ÁLLAM- ÉS

JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

HEILKRISTOF@GMAIL.COM

2025. szeptember 15.

A jobbágyság úgy a magyar rendi államban, mint a feudális Európában mindenütt évszázadokon át termény-, pénz-, valamint munkajáradékkal tartoztak földesuraiknak. A járandóság mennyisége és összetétele persze időnként változhatott, hol nagyobb, hol viselhetőbb terhet róva a fölművelőkre és állattartókra. A 18. század végére a tömegek függőhelyzetben tartása szembekerült az új korszellemmel, a felvilágosodás alapelveivel, s egyben nyilvánvalóvá vált annak gazdasági fejlődést gátló volta is.

Az örökös jobbágyság idején a föld a földesúr tulajdonát képezte, így a jobbágyság csupán földhasználati joggal bírt (úrbéres birtokjoga), amiért cserébe különböző fajtájú járadékkal tar-

tozott. Emellett az örökös jobbágyság – a szabad költözésű, a személyében nem kötött társaival szemben – személyében is ura alá tartozott, „szinte tulajdonának számított.”¹

A 19. század eleji európai polgári forradalmak sorra söpörték el a feudalizmus avított szisztémáit egy új világ reményét ígérve. A hosszú, évszázados folyamat kovásza a felvilágosodás és a liberalizmus eszméiben gyökeredzett. Az Appennini-félsziget egykori városállamai már a 15. században, míg Franciaország az 1789. évi forradalommal, illetve az európai államok többsége a 19. század első felében törölte ki jogrendszeréből a birtokrendszerhez kötött jobbágysági kötöttségeket.² Európa felvilágosult uralkodói szüksé-

gesnek látták a jobbágyságrendszer eltörlését, amely alatt elsődlegesen a paraszti személyi függőségét értették. E törekvések úttörője volt II. Frigyes porosz uralkodó az 1780-as *Allgemeines Landrecht* elkészítésével, ami Európa szerte megindított egy kodifikációs hullámot. Az új törvénykönyvek bár jellemzően fenntartották a rendi-feudális jellegű tagozódást, tehát a nemesség, polgárság és a parasztság társadalmi kategóriáit, ugyanakkor jelentős kedvezményeket tettek a polgárság és a jobbágyság jogait illetően megbontva a társadalmi csoportok közötti merev tagolást. Az *Allgemeines Landrecht* eltörlte a parasztság személyi kötöttségeit, de fenntartotta a dologi jellegű kötelezettségeket. A dologi terhek megszüntetése először a nagy francia forradalom idején vetődött fel, amikor 1789. augusztus 4-én deklarálták a feudális címek eltörlését, és megszüntették a jobbágyság valamennyi terhet.³ Ezek alapján két út mutatkozott a jobbágyság felszabadításáért: a jogrendszert átalakító törvényes kodifikációs munka, vagy a mindent felperzselő forradalom.

A bécsi kormányzat és a magyar rendek bár számos kérdésben vitában álltak, de a forradalomtól való félelem több témában kompromisszumra készítette őket. Így nem is meglepő, hogy a magyar rendiség lebontását és a jobbágyság felszabadí-

tásának processzusát – a némethez hasonlóan – lassú építkezés jellemezte. A 18. század végi diskurzus⁴ középpontjában a személyes szabadság biztosítása, az úriszék megszüntetése és a szerződéses bérviszonyok kialakítása állt.⁵

Az 1790/91. évi országgyűlésen Hajnóczy követelte a tulajdonviszonyok megváltoztatását, támadta az ősiség és az úrbériség intézményeit, valamint felvetette a nem nemes birtok és a hivatalviselési képességének megadását. „Legyen a paraszt földbirtoklásra képes és mindarra a jogra is, ami a saját földbirtokkal együtt jár.”⁶ Az elsődleges kérdés az volt, hogy lehet-e a jobbágnak – és a polgárnak – szabad birtokot szerezni a rendi szisztéma megtartása mellett. A nehézséget az ősiség jelentette, mert a tulajdonviszonyok korlátainak meghatározásával tiltotta a szabad adásvételt, – igaz bizonyos feltételek mellett engedte az elzálogosítást. A bérleti rendszer kialakításához az ősiség eltörlése mellett szükségesnek mutatkozott az úrbériség eltörlése is, ahhoz, hogy a jobbágy politikai jogokkal rendelkező tulajdonossá válhasson.⁷

Az 1791. évi 35. törvénycikk végül biztosította a jobbágy számára a szabad költözés jogának visszaállítását, amely rendelkezés jelentős szerepet töltött be a személyi kötöttségek felszámolásában. A jobbágy így megszabadult az örökös

röghözkötéstől, illetőleg a földesúrhoz való személyi kötöttségtől, és ezzel egyidőben egyedül a földtulajdonosi pozíció maradt az uraság kezében, amivel biztosíthatta jobbágya alávetettségét.

„Szabad föld, szabad ember” jelszóval Kölcsey jól kifejezte, hogy az alávetett jobbágyságnak személyi szabadságot és gazdasági szolgáltatásoktól mentes földet kíván. A reformerek tábora – ahogy a németek is tették – kénytelen volt céljai elérése végett türelmet tanúsítani, és a fokozatosság elvét követni, mivel a törvényalkotás bevett mechanizmusai következtében a törvénytervezet uralkodó általi elfogadásához széleskörű támogatottságra volt szükség mind a magyar diétán, mind a bécsi udvarban.⁸ Az első komolyabb érdeklődésre a konzervatívok és a reformerek között az 1832/36. évi országgyűlésen került sor, ahol a liberálisok a rendiség fundamentumát támadták, azzal, hogy lehetővé tették volna a jobbágy számára, hogy az összes földesúri terhet örökre, önkéntesen megváltsa. Az önkéntes örökváltság 1836-ban még elbukott, de az 1839/40-es diétán való elfogadásával az ország nagy lépést tett a jogegyenlőség alapvetésének számító jobbágyszabadítás irányába. Kossuth Lajos 1846-ban már nem örökváltságról, hanem az úrbéres állapottól való kibontakozásról beszélt, s végül az 1847 novemberében összehívott

országgyűlés is legfontosabb feladatának tartotta az úrbérekérdés rendezését, amely végül az áprilisi törvények keretében meg is valósult.⁹ Az 1848. évi 9–12. törvénycikkek foglalkoztak az úrbéri kérdéssel, amelyek rendelkezései három fő csoportba oszthatók: az úrbéresség megszüntetése, a földesúri hatóság megszüntetése és a földesúri kárpótlás kérdése.

Hivatkozások:

¹ Varga János: A jobbágyszabadítás kihívásai 1848-ban. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó, 7. p.

² Bernát Gyula: *A magyar jobbágyszabadítás eszméi 1790–1848.*, Budapest 1930. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. 5. p.
³ Homoki-Nagy Mária: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. In Mezey Barna–Vörös Imre (szerk.): *A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma: Jogtörténetek 1848-ról.* Budapest, 2001. Logod Bt. 106–107. p.

⁴ Hajnóczy József és Gróf Batthányi Alajos írásaikban támadták a kiváltságokon alapuló feudális berendezkedést. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az eredményeket tekintve nem jutottak el a jobbágyszág teljes megszüntetéséig és tulajdonjoghoz juttatásukhoz.

⁵ A földesúr és jobbágya közötti szerződéses bérviszony nem volt ismeretlen a magyar jogrendszerben. Évszázados hagyományokra tekintett vissza, ide volt sorolható többek között a kontraktualista helységek és földek vagy az ipariális földek, ahol a felek között egyedi megállapodás, kvázi szerződéses jogviszony szerint történt a föld megművelése.

⁶ Poór János: *Hajnóczy József.* Budapest, 1998. Új Mandátum Kiadó, 106. p.

⁷ Homoki-Nagy 2001. 109–110. p.

⁸ Varga 1971. 8. p.

⁹ Homoki-Nagy 2001. 114. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Aratóünnep.
Forrás: Prónay Gábor báró: Vázlatok Magyarhon népeletéből. Barabás, Sterio és Véber huszonöt színezett képművével. Budapest, 1855. Geibel Armin, 11. p.